

MOȘTENIREA – ÎN CADRUL RELAȚIILOR FAMILIALE – LA GĂGĂUZII DIN MOLDOVA ȘI BULGARIA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Elizaveta CVILINCOVA

Procesele contemporane care au loc în lume se caracterizează prin globalizarea și internaționalizarea culturilor. Însă, cum demonstrează realitatea, procesele de globalizare și evoluția culturilor nu se finalizează cu formarea unei culturi comune pentru toți. Un rezultat al modificărilor culturale existente este universalizarea într-o anumită măsură a culturilor, dar nu omogenizarea lor. Pentru perioada contemporană este caracteristic procesul de „revenire” la tradițiile populare, proces care a fost numit „renașterea culturii tradiționale”. Cercetarea culturii tradiționale și a fenomenului cultural al etniei, căreia în ultimul timp i se acordă o atenție sporită, contribuie la soluționarea unor probleme importante și, în primul rând, la studierea problemei originii unui anumit popor.

Analiza minuțioasă a surselor și a bibliografiei, precum și rezultatele cercetărilor efectuate de noi pe teren, demonstrează faptul că în perioada îndelungată de habitat separat (peste 200 de ani) în cultura tradițională a diferitelor grupuri de găgăuzi au apărut deosebiri. Studiarea particularităților regionale ale culturii lor populare este de actualitate, deoarece oferă posibilitatea de a urmări procesele de stabilitate a tradiției etnice și adaptarea ei la condițiile locale. Cercetarea acestor aspecte permite analiza proceselor de interacțiune etnoculturală a găgăuzilor cu alte popoare pe parcursul diverselor etape ale istoriei lor etnice și contribuie la păstrarea moștenirii culturale și a tradițiilor lor etnice.

În prezent ni se pare important de a continua depistarea particularităților regionale ale culturii tradiționale a găgăuzilor, începută în monografia precedentă¹. Aceasta va da posibilitatea de a cerceta unele lacune din istoria găgăuzilor.

¹ E. N. Cvilincova, *Традиционная духовная культура гагаузов: этнорегиональные особенности* (*Cultura spirituală tradițională a găgăuzilor: particularitățile etnoregionale*), Chișinău, Business-Elita, 2007, 840 p.

Articolul nostru are scopul de a studia particularitățile etnice regionale ale culturii tradiționale a găgăuzilor în vederea determinării stabilității tradiției etnice în baza a două grupuri de găgăuzi (din Republica Moldova și Bulgaria), unul dintre ele ajuns în alt mediu natural, social și etnic. Subiectul lucrării îl constituie relațiile de familie și câteva elemente ale culturii socio-normative. Astfel se introduc în circuitul științific date și documente care reflectă problemele conjugale, ale situației juridice a femeii și rolului ei în viața socială, ale proprietății funciare, ale dezvoltării sociale ș.a.

La redactarea prezentei lucrări autorul s-a bazat pe *materialele de teren* proprii, culese între anii 1996-2007 în 16 localități găgăuze din sudul Republicii Moldova („Gagauz Yeri” – Găgăuzia): s. Avdarma, s. Cioc-Maidan, s. Congaz, s. Beșalma, s. Dezghingea, or. Comrat, or. Ceadâr-Lunga, s. Beșghioz, s. Baurci, s. Gaidar, s. Joltai, s. Tomai, s. Cazaclia, s. Copceac, or. Vulcănești, s. Carbalia și Chirsovo, un sat de etnie găgăuză și bulgară, precum și în șapte localități de pe teritoriul de nord-est al Bulgariei în care locuiesc găgăuzi: or. Cavarna, s. Bolgarevo (Gheavursuiutciuk), s. Bojureț (Mihalbei), s. Moghiliște (Iuzghiubenlik), s. Generalul Kantardjievo (Ceaușkioi), s. Kicevo (Djeferli) și s. Oreșak (Djevizli). În timpul cercetării de teren, autorul a îmbinat convorbirea colocvială cu un interviu aprofundat conform unei programe- chestionar elaborată special, precum și metoda observației.

Cadrul cronologic al cercetării include sfârșitul secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea datorită faptului că cele mai timpurii surse etnografice scrise privind cultura tradițională a găgăuzilor din Basarabia se referă la ultimul sfert al secolului al XIX-lea, iar privitor la găgăuzii din Bulgaria la prima jumătate a secolului al XX-lea. Limitarea cadrului de cercetare la jumătatea secolului al XX-lea se explică prin faptul că din acea perioadă, urmare a transformărilor social-economice și politice, s-a accelerat procesul de distrugere a structurilor tradiționale. Pentru a analiza obiceiurile și ritualurile populare, relațiile de familie în evoluție, lucrare prezintă pe scurt starea lor actuală.

La studierea diferitelor domenii ale culturii tradiționale a „găgăuzilor basarabeni” au contribuit savanți din țară și de peste hotare:

M. N. Guboglo², L. A. Pokrovskaia³, S. S. Kuroglo⁴, M. V. Marunevici⁵, A. V. Șabașov⁶, E. N. Cvilincova⁷, V. Ia. Dîhanov⁸, E. S. Soroceanu⁹, M. A. Durbailo¹⁰ etc. Diversele domenii ale culturii tradiționale a găgăuzilor din Bulgaria au fost cercetate de savanții bulgari: A. Manov¹¹, C. Baev¹², M. Ivanova¹³, D. Todorova¹⁴,

² M. N. Guboglo, *Хору («групповой танец») и панаир (ярмарка) в системе соционормативной культуры гагаузов (Hora („Dansul în grup”) și panair (târg) în sistemul culturii socio-normative al găgăuzilor)*, Курсом развивающейся Молдовы, Т. 5, Материалы III Российско-Молдавского симпозиума «Традиции и инновации в соционормативной культуре молдаван и гагаузов», 2008, Comrat, M. Старый сад, 2009, p. 197-225.

³ L. A. Pokrovskaia, *Гагаузские термины родства (Termenii de rudenie în limba găgăuză)*, Вып. 1. СПб: РАН, 1995, p. 260-267.

⁴ S. S. Curoglo, *Семейная обрядность гагаузов в XIX – начале XX вв. (Obiceiurile familiare ale găgăuzilor din sec. XIX – începutul sec. XX)*, Chișinău, Editura Știința, 1980, 138 p.

⁵ M. V. Marunevici, *Традиционная свадебная обрядность у гагаузов Молдавской ССР. Этнография и искусство Молдавии (Obiceiurile tradiționale de nuntă ale găgăuzilor din Republica Sovietico-Socialistă Moldovenească)*, Chișinău, Editura Știința, 1972, p. 177-186.

⁶ A. V. Șabașov, *Гагаузы: система терминов родства и происхождение народа (Găgăuzii: sistemul termenilor de rudenie și proveniență a poporului)*, Odessa, Астропринт, 2002, 740 p.

⁷ E. N. Cvilincova, *О регламентации положения женщины в обычном праве гагаузов (Despre reglementarea poziției femeii în dreptul comun al găgăuzilor)*, în „Закон и жизнь”, Chișinău, 2005, nr. 9, p. 27-31; eadem, *Гагаузы Молдовы и Болгарии. Сравнительное исследование календарной обрядности, терминов родства и фольклора (Găgăuzii în Moldova și Bulgaria. Studiu comparativ al obiceiurilor calendarice, termenilor de rudenie și folclor)*, Chișinău, Editura Pontos, 2005, 308 p.; eadem, *Обычай наследования у гагаузов (Obiceiul moștenirii la găgăuzi)*, în „Закон и жизнь”, Chișinău, 2006, nr. 6, p. 54-57; eadem, *Традиционная духовная...*

⁸ V. Ia. Dîhanov, *Обряд жертвоприношения в традиционной духовной культуре болгар и гагаузов Украины (Obiceiul sacrificării în cultura spirituală tradițională a bulgarilor și găgăuzilor din Ucraina)*, Украина и Болгария: віхи історичної дружби (Материалы міжнародної конференції, присвяченої 120-року визволення Болгарії від османського ига), Odessa, 1999, p. 280-286.

⁹ E. S. Soroceanu, *Терминология гагаузской календарной обрядности (Terminologia din domeniul obiceiurilor calendarice găgăuze)*, Материалы VI Конгресса этнографов и антропологов России, СПб., 2005, 100 p.

¹⁰ M. A. Durbailo, *Гагаузские народные баллады с образом желтой змеи, Советская тюркология (Baladele populare găgăuze cu imaginea șarpelui galben)*, Moscova, 1990, nr. 2, p. 31-47.

¹¹ A. Manov, *Потеклото на гагаузите: техните обичаи и нрави (Originile găgăuzilor: obiceiurile și moravurile)*, Varna, В две части, 1938, 183 p.

I. Gradeșliev¹⁵, M. Nikolova¹⁶, J. Pimpireva¹⁷. O contribuție deosebită în studierea folclorului găgăuzilor din Bulgaria a avut-o savantul polonez V. Zaioncikovski¹⁸.

Recunoscând importanța cercetărilor efectuate, menționăm că până la momentul actual nu sunt lucrări în care au fost investigate în mod complex particularitățile regionale ale culturii tradiționale specifice găgăuzilor. Studiile existente reflectă doar unele aspecte ale problemei date. Particularitățile regionale din Moldova și Bulgaria sunt, pe de o parte, rezultatul activizării contactelor interetnice ale găgăuzilor cu etniile învecinate și al procesului de adaptare a culturii la mediul alonațional (aculturalizarea), iar pe de altă parte, are loc dispariția multor obiceiuri și ritualuri, uitarea unui șir de termeni. Procesul dat a decurs cu un grad diferit de intensitate la fiecare din grupurile de găgăuzi.

Relațiile de familie la găgăuzi sunt cercetate din punctul de vedere al culturii socio-normative, deoarece acest aspect al familiei și traiului familial la găgăuzi aproape nu este reflectat în literatura de specialitate. Studierea relațiilor conjugale și de familie permite a cerceta mai profund organizarea socială a poporului.

Analiza datelor de arhivă după tipurile de familii la țăranii găgăuzi din prima jumătate a secolului al XIX-lea¹⁹ arată că tipul

¹² C. Baev, *Исторически народни песни у гагаузите (Cântecurile populare istorice ale găgăuzilor)*, în „Известия на Варненското Археологическо Дружество”, Варна, Кн. XV, Варна, 1964, p. 61-74.

¹³ M. Ivanova, *Представата на гагаузите от Каварненско за Алекси човек Божии (Închipuirile găgăuzilor regiunii Cavarna despre Alexei, Omul Domnului)*, Медиевистични ракурси: Топос и енигма в културата на православните славяни. Sofia, 1993, p. 170-175.

¹⁴ D. Todorova, *Преживелици от обичайното право във Варненско (Reminiscențele dreptului comun în regiunea Varna)*, Известия на Народния музей, Т. 24 (39), Варна, 1988, p. 142-149.

¹⁵ I. Gradeșliev, *Християнството при гагаузите (Creștinătatea la găgăuzi)*, Палеобалканистика и старобългаристика. Първи есенни национални четения «Професор Иван Гълъбов», Veliko Târnovo: ВТУ, 1995, p. 373-380.

¹⁶ M. Nikolov, «Обичаят Петльовден» (*Obiceiul „Ziua Cucișului”*), în „Известия на Народния музей Варна”, Кн. IX (XXIV), Варна, 1973, p. 153-181.

¹⁷ J. Pimpireva, *Родствени отношения при гагаузите в България (Relațiile de rudenie la găgăuzii din Bulgaria)*, în „Българска етнология”, Бр. 3, Sofia, 2000, p. 75-87.

¹⁸ V. Zaioncikovski, *Jezyk i folklor gagauzow z Bulgarii (Limba și folclorul găgăuzilor din Bulgaria)*, în „Polska Akademia nauk”, nr. 5, Cracovia, 1966, p. 65-91.

¹⁹ Архива Націоналă а Републиціі Молдова, Фондул 134 (Curtea de Conturi а Basarabiei), inventarul 2, dosarul 45, p. 642 ș.a.; inventarul 2, dosarul 247, p. 158 ș.a.

preponderent de familie îl formau așa-numitele familii mici care includeau pe soți și copii, adică familia de două generații. Această tendință s-a păstrat și la începutul secolului al XX-lea, ceea ce se desprinde din informația cuprinsă în literatura de specialitate. Cu toate acestea, la coloniștii de dincolo de Dunăre erau răspândite pe larg „familiile mari patriarhale”²⁰. Așa-numitele familii „neselectate,” în cadrul cărora trăiau permanent părinții cu câțiva fii căsătoriți și cu nepoți, se întâlnesc tot mai rar. De regulă, pe parcursul a 7-15 ani părinții găseau posibilitatea de a separa fiul cu familia, pentru care, cu forțe comune, construiau o casă. Subliniind rolul legislației rusești în păstrarea familiilor „neselectate” și „unite”, atragem atenția la faptul că tradiția conviețuirii (pe parcursul unei perioade îndelungate de timp) a părinților cu câțiva fii căsătoriți și cu nepoți la începutul secolului al XX-lea a fost pe larg răspândită și la găgăuzii din Bulgaria²¹. Însă noi nu am putut găsi informația conform căreia la găgăuzii din Basarabia și Bulgaria există familii „complexe”, „neselectate” sau „mari” după tipul celor bulgare.

În ultimul sfert al veacului al XIX-lea rămâne tot mai puțin pământ pe lângă casă la gospodăriile individuale (ca rezultat al separării familiilor nou-formate). Aceasta, la rândul său, a sporit procesul micșorării familiilor mari patriarhale printre coloniștii de peste Dunăre. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea crește numărul familiilor „mici” și scade numărul de familii având forme „complexe”.

Indiferent de tipul de familie, viața ei internă se baza pe modul de viață patriarhal, pe rolul dominant al bărbatului mai în vârstă și respectul față de cei mai în vârstă. În urma căsătoriei, femeia își pierde „calitatea de membru” în grupul tatălui și intra în grupul de rudenie al soțului (genealogia patrilineară). În problemele consumului familial și organizării traiului avea loc divizarea muncii după criteriul de vârstă și sex (tipurile de muncă pentru femei și pentru bărbați) care se păstrează până în ziua de azi în satul găgăuz. Statutul bărbatului și al femeii a fost determinat de modelul de conduită în baza căruia erau folosite normele tradiționale ale relațiilor dintre sexe care consolidau și elucidau situația subordonată a femeii la nivel social. Anume în normele etichetei, după cum am reușit să constatăm, într-o oarecare măsură apare tenta orientală. În baza drepturilor și îndatoririlor femeii se aflau principiile conceptuale ale

²⁰ N. S. Derjavin, *Болгарские колонии в России. Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии (Coloniile bulgare în Rusia. Guberniile Tavria, Herson și Basarabia)*, Sofia, Державна печатница, 1914, p. 33.

²¹ D. Todorova, *Преживелици...*, p. 145.

societății tradiționale²². Inegalitatea femeii în comparație cu bărbatul se manifesta inclusiv și în normele de moștenire²³.

Cu toate acestea, în urma analizei datelor istoriografice și folclorice, nu sunt argumente pentru a afirma că în familie femeia nu avea nici un fel de drepturi. La luarea deciziilor importante se ținea seama de opinia ei (de exemplu, în chestiunile alegerii partenerului de viață, de vânzare-cumpărare a bunurilor etc.). De drepturi mai mari beneficia femeia care se afla în a doua căsătorie. La păstrarea atât de îndelungată a principiului patriarhal în traiul familial (la „găgăuzii basarabeni” – până în anii ’60-’70 ai secolului al XX-lea) a contribuit, după opinia noastră, păstrarea rolului bărbatului în producție, normele dreptului cutumiar, trăsăturile naționale de caracter etc.

Obiceiul de moștenire al găgăuzilor se prezintă ca o parte importantă a culturii socio-normative și este legat de problema dezvoltării socio-economice, de sistemul de relații dintre sexe, de rolul și statutul femeii în societate. Pentru desemnarea noțiunii „moștenire”, găgăuzii utilizau diferiți termeni, legați, în primul rând, de avere și de pământ. La găgăuzi, ca și la alte popoare est-europene, la transmiterea moștenirii se păstra principiul minoratului, conform căruia casa, pământul și toată gospodăria părinților revenea fiului mai mic. Pe baza materialelor de teren, observăm că găgăuzii nu păstrau întotdeauna principiul minoratului. La dorința tatălui (sau a ambilor părinți), moștenitorul casei părintești și a pământului putea fi copilul mai mare sau cel mijlociu. Modificarea legii nescrise era adesea una din formele de penalizare a fiului și nurorii pentru neascultare față de părinți și pentru o fire nesociabilă, deoarece cota parte, căpătată de fiu la separare, era cu mult mai mică decât moștenirea părintească.

Până în prima jumătate a veacului al XX-lea găgăuzii din Basarabia păstrau dreptul preferențial de moștenire pentru bărbat, pe când fiica, de facto, era înlăturată de la moștenire. Aceasta se explică nu doar prin problema insuficienței pământului, care s-a acutizat simțitor cu începere de la sfârșitul secolului al XIX-lea, cât prin normele tradiționale stabilite, bazate pe modul de viață patriarhal. Pentru comparație, menționăm că la moldoveni, de exemplu, participarea fiicelor la moștenire se efectua deja din a doua jumătate a secolului al XIV-lea²⁴. Pe teritoriul Basarabiei, începând cu mijlocul secolului al

²² E. N. Cvilincova, *Традиционная духовная...*, p. 192-207, 616.

²³ Eadem, *Обычай...*, p. 54-57.

²⁴ A. I. Galben, *Из истории феодального государства и права Молдовы XVIII – начала XIX в. (Din istoria statului feudal și a dreptului în Moldova. Sec. XVIII – începutul sec. XIX)*, Chișinău, Editura Ruxanda, 1998, p. 133.

XIX-lea, în conformitate cu principiile *Statutului despre coloniile străinilor în Imperiu*, femeia a căpătat dreptul la cota parte fixată din moștenirea rămasă după moartea rudelor apropiate, numai privitor la bunurile mobiliare. Conform datelor informatorilor, în prima jumătate a secolului al XX-lea, la împărțirea patrimoniului soția capului de familie răposat căpăta 1/3 parte din moștenire.

Analiza procesului de transformare în domeniul dat demonstrează că, odată cu consolidarea relațiilor capitaliste de la sat, obiceiul înzestrării fiicelor cu pământ la „găgăuzii basarabeni” a căpătat o anumită răspândire (nu în toate satele). Conform spuselor informatorilor, la începutul secolului al XX-lea, țăranii înstăriți care aveau o cantitate considerabilă de lot de pământ înzestrau și pe fiice cu o parte de pământ. În același timp, prezintă interes distincțiile privitoare la conținutul termenului *zestră* la găgăuzii din Moldova și Bulgaria, precum și la moldovenii și românii. La găgăuzii din Bulgaria, termenul dat se completa printr-o caracteristică anumită psiho-morală: o plată obligatorie suplimentară la zestrea miresei, dacă ea nu era virgină. Deseori, termenul *zestră* era înlocuit cu noțiunea *namiz tarlasi* (în română: *namâz tarlasi*) / *namiz topra* (literalmente: *pământul onoarei*). Datele culese și analizate ne-au permis să tragem concluzia că tradiția înzestrării fiicelor cu pământ nu era caracteristică și pentru găgăuzii din Bulgaria²⁵.

Insuficiența terminologiei legate de noțiunea de „moștenire”, privitoare la „zestre”, ne arată faptul că, indiferent de legislația oficială în vigoare, multe probleme privind relațiile de familie și de rudenie, inclusiv moștenirea, deseori erau reglate de normele dreptului cutumiar.

Diferențele regionale demonstrează clar faptul adaptării culturii populare a găgăuzilor la condițiile locale și gradul de păstrare a tradiției etnice. Pe teritoriul Basarabiei avea loc procesul de consolidare a găgăuzilor într-o etnie unică. Obiceiurile tradiționale se unificau, se atenuau diferențele locale proeminente ale unuia și aceluiași ritual.

Putem afirma cu destul temei, că în cultura tradițională a găgăuzilor din Moldova se manifestă o influență considerabilă etnoculturală est-romanică. Îndeosebi acest lucru se evidențiază în obiceiurile calendaristice, cântecul popular (colindele de Anul nou, cântecele cu conținut religios) și terminologie.

Așadar, studierea și analiza, pe scurt, a relațiilor de familie ne-au permis să concluzionăm că în acest domeniu pentru găgăuzi este specific caracterul dominant al bărbatului și supunerea deplină a femeii,

²⁵ E. N. Cvilincova, *О регламентации положений...*, p. 27-31.

fapt consfințit de normele dreptului cutumiar (în domeniul etichetei, dreptului succesoral – eliminarea femeii de la moștenire ș.a.). Principiul organizării familiei găgăuze se baza pe tradițiile patriarhale. Elementele specificului etnic, într-o măsură considerabilă, se păstrează în structura familiei și în principiile organizării ei. Ele se manifestă în etichetă, în normele tradiționale de comportament, în relațiile dintre soți, dintre generații (în relațiile dintre cei mici și cei maturi, copii și părinți etc.) și în formele de contact ale membrilor familiei cu alți membri ai obștii.

Резюме

В статье исследуются особенности типологии крестьянской семьи у гагаузов в XIX – начале XX в. на основе архивных материалов и данных, представленных в работах предшествующих исследователей. Отмечается, что независимо от типа семьи ее внутренняя жизнь основывалась на патриархальном начале, на главенстве старшего мужчины и почитании старших. В известной степени данные принципы сохранялись в гагаузских селах до 70-х годов XX в.

Abstract

In this paper there are investigated the special features of the typology of peasant Gagauz family during the 19th century and at the beginning of the 20th on the basis of archive materials and data, represented in the work of the previous researchers. It is noted that independent of the type of family, its internal life was based on the patriarchal principle, on the supremacy of elder man and the respect of elders. As far as we know them, the given principles remained as such in the Gagauz villages up to the 1970s.

ILUSTRAȚII

